

Latzkovits Miklós – Mándity Zorán

AZ EMLÉKKÖNYV-BEJEGYZÉSEK DATÁLÁSÁRÓL

A régi emlékkönyvek iránti érdeklődés kialakulásában igen nagy szerepet játszott, hogy belőlük számos „életrajzi adalék” volt kiolvasható. Tény, hogy a bejegyzések valóságos kapcsolatokat dokumentálnak, s e dokumentumok szinte mindig pontosan datáltak. Csekei Pál például 1667. május 1-jén jegyzett be Mezőlaki János albumába,¹ Groningenben. Ez azt jelenti, hogy mind Csekei, mind Mezőlaki a mondott napon Groningenben tartózkodott. A dolog teljesen evidensnek látszik, jóllehet esetenként számolnunk kell a bejegyzők tévedéseivel. Ezek tulajdonképpen igen sokfélék lehetnek (például a római számokkal megadott évszámokból kimaradhat egy betű²), és számos esetben nem is érhető tetten. Ennek ellenére a bejegyzések datálása többnyire rendkívül konkrétnek és komolyan vehetőnek látszik.³

Az alábbiakban mégis néhány olyan jelenségre szeretnénk felhívni a figyelmet, amikor az egyébként tényleg rendre pontos dátumok értelmezése legalábbis nem magától értetődő. Munkánk azokhoz a Szegeden folyó kutatásokhoz kapcsolódik, melyek során egy interneten keresztül lekérdezhető adatbázist töltünk fel 16–18. századi hungarika jellegű albumbejegyzések adataival.⁴ Az elmúlt kutatási periódusban közel ötezer bejegyzést dolgoztunk fel az IAA-ban, többek között Mezőlaki János albumának bejegyzéseit is. Az albummal többen foglalkoztak már, ami elsősorban abból adódik, hogy az „a XVII. század angol vezető személyiségeinek olyan egyedülálló gyűjteménye, amilyenhez fogható egyetlen magyar sem hagyott

¹ OSZK, Duod. Lat. 108.

² Egy ilyen jellegű elírást említ pl.: KATONA Tünde, LATZKOVITS Miklós, *Die Poetik der Stammbücher in Queroktav: Überlegungen anhand der Weimarer Stammbuchsammlung* = „*swer sînen vriunt behaltet, daz ist lobelîch*”: *Festschrift für András Vizkelety zum 70. Geburtstag*. Hrsg. Márta NAGY, László JÓNÁCSIK, Piliscsaba–Bp., 2001, 292.

³ A bejegyzők néha nem csak a keltezés pontos napját, hanem esetenként pontos óráját is jelölik. Így Vági Mihály Hodosi Mihály albumában (OSZK, Oct. Lat. 777.) található bejegyzésében („1676. Die ultimo Octobris ho[ra] 12.”), vagy Karló György emlékkönyvében (EOL, VI. 65.) egy magát „Isteni Szolga Deák”-nak tituláló bejegyző („kilentz órakor dél után”). Vö.: IAA, 618., 3197.

⁴ LATZKOVITS Miklós, *Inscriptiones Alborum Amicorum* (a továbbiakban IAA). <http://iaa.jgypk.hu/> (A kutatás támogatója az OTKA. Témaszám: 68046.)

hátra”.⁵ Az emlékkönyv tulajdonosa (véltetőleg az 1620-as évek elején a Bethlen család szolgálatában álló Mezőlaki Miklós fia⁶) sárospataki tanulmányok és komáromi rektorság után 1665-ben indult külföldi peregrinációjára, melynek során holland és angol egyetemeket keresett fel, majd végleg letelepedett Angliában. Tanulmányútját illetően albuma az elsődleges forrás, mely 161 bejegyzést tartalmaz. Ezek 1667 és 1676 között keletkeztek. Pontosabban: 138 keltezett bejegyzés származik az 1667–1669 közti évekből, egy 1672-ből, egy pedig 1676-ból. 22 bejegyzés nem tartalmaz keltezési időpontot, bár nagyon valószínű, hogy ezek is az 1667–1669 közötti időszakban kerültek az albumba (a bejegyzők nevéből ítélve vélhetőleg Angliában). Az emlékkönyv tehát valójában csak erről a három éves időszakról ad részletes képet, vagyis a hollandiai tanulmányút végéről, illetve Mezőlaki angliai tartózkodásának első periódusáról.

Erről viszont tényleg részletes képet nyújt, úgyhogy a szakírók többé-kevésbé egységesen rajzolhatták meg az életút e rövid, ám fontos szakaszát. Megállapították, hogy Mezőlaki 1667 első három hónapját Angliában töltötte, hogy áprilistól október közepéig Hollandiában tartózkodott, ahonnan újra Angliába utazott, s ott is maradt egészen 1669 októberéig. Ekkor tért vissza (immár utoljára) Hollandiába, hogy 1671-ben végleg a szigetországba költözzön. Tehát:

1667 január–március	Anglia
1667 április–október	Hollandia
1667 október–1669 október	Anglia
1669 október	Hollandia
1671-től	Anglia

„Első angliai útja” előtt Franekerben és Groningenben látogatta az egyetemi előadásokat. Franekerben 1665. augusztus 2-án immatrikulált, Groningenben pedig 1666. október 26-án.⁷ Ez azért furcsa, mert a Mezőlaki-albummal foglalkozó kutatók megállapítása szerint (mint azt az imént is láthattuk) két hónappal később (1667. január 2-án) már Oxfordban találjuk őt. A dolog persze önmagában nem le-

⁵ GÁL István, Tótfalusi *Kis Miklós angliai összeköttetései nyomában*, ItK, 1971, 339–341, 340. Ld. még: TRÓCSÁNYI Berta, *Magyar református teológusok Angliában a XVI–XVII. században*, Debrecen, 1944, 22.; VIZKELETY András, *Magyar diákok Comeniusnál 1667-ben*, ItK, 1967, 190–192.; GÁL István, *A Comenius-bejegyzés Mezőlaki János albumában*, Irodalmi Szemle, 1976, 470–472.; GÖMÖRI György, *Some Hungarian Alba Amicorum from the 17th century*, Wolfenbütteler Forschungen, Bd. 11., 1981, 97–109.; GÖMÖRI György, *Mezőlaki János, „exul Hungarus”* = G. Gy., *Angol-magyar kapcsolatok a XVI–XVII. században*, Bp., Akadémiai, 1989 (Irodalomtörténeti Füzetek, 118), 125–137.

⁶ *Művelődési törekvések a század második felében: Herepei János cikkei*, szerk. KESERŰ Bálint, Bp.–Szeged, 1971 (Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 3), 408.

⁷ SZABÓ Miklós – TONK Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700*, Szeged, 1992 (Fontes Rerum Scholasticarum, 4), 1353.

hetetlen, hiszen számos adat tanúsítja, hogy hajdani peregrinusaink olykor épp csak beiratkoztak valamely híres egyetemre, s anélkül, hogy ott komolyabb tanulmányokat végeztek volna, rövid időn belül továbbutaztak. Elvben elképzelhető, hogy Mezőlaki esetében is valami ilyesmiről van szó. Az Angliába való átkelés megszervezése és kivitelezése persze komoly anyagi ráfordítást igényelt, s Mezőlaki – úgy tűnik – állandóan anyagi nehézségekkel küzdött. Az indítékokról, a konkrét körülményekről nem tudunk semmit. Gömöri György egyfajta „felderítőútként” jellemzi e három hónapos kiruccanást („1667 elején ... becserkészi Oxfordot”⁸), megítélésünk szerint azonban tévesen.

Az 1660-as években ugyanis Európában többféle naptári rendszer volt használatos. A Gergely-napár bevezetésére számos országban már a 16. században sor került (XIII. Gergely rendelete szerint eredetileg 1582. október 4. után – tizet ugorva – 15-ét kellett írni). A pápai bullát a vezető katolikus hatalmak azonnal elfogadták, Magyarországon pedig az 1588. évi országgyűlés iktatta törvénybe az új naptári rendszert. A reformnak azonban számos protestáns ország sokáig ellenállt. Így Anglia is, ahol 1752-ig hivatalosan is a Julianus-naptár maradt érvényben. Ráadásul a szigetországban az évkezdet vonatkozásában a „stilus annuntiationis”-t használták (szintén 1752-ig), egészen pontosan a „calculus Florentinus”-t, melynek értelmében az új év első napja – több európai országgal ellentétben, de a régi szokásoknak megfelelően – március 25-re esett.⁹ Tehát az Angliában használatos naptár szerint megadott dátumok 1752-ig mindenképpen átváltandók a ma is érvényben lévő Gergely-naptár dátumozására. A különbség (1700 előtt) 10 nap, de a január 1. és március 24. közötti időpontok esetében az évszámot is át kell írunk, egy számjeggyel magasabbra. Így például „1600. január 1.” a Gergely-naptárra átszámítva és a január 1-i évkezdettel kalkulálva valójában 1601. január 11-ét jelent. Az 1752-es átállás Angliában sem ment zökkenőmentesen (számos komikus anekdota számol be erről),¹⁰ s a kétféle időszámítás különbsége olykor a magyar történészeket is megzavarta. Az 1900-as évek tájékán például a magyar történelmi szakirodalomban kisebb (s némileg azért mulatságosnak tűnő) vita zajlott le annak kapcsán, hogy I. Károly angol király kivégzésének mi a tényleges időpontja.¹¹ A vitához olyan történészek is hozzászóltak

⁸ GÖMÖRI György, *Nagy utazók és emigránsok. Magyarok a Restauráció-korabeli Londonban*, Forrás, 2002/2, 69.

⁹ A stilus annuntiationis másik változata a „calculus Pisanus”, melynek értelmében az új év csak március 25-ig tart. Ezt használja például a Karthausi Névtelen is. E számítás szerint a mohácsi csata 1527-ben zajlott. Ld.: BÁN Imre, *A Karthausi Névtelen műveltsége*, Bp., Akadémiai, 1976 (Irodalomtörténeti Füzetek, 88), 7–9.

¹⁰ Az 1752-es naptárreformmal kapcsolatos ellenállás mítoszáról (melynek kialakulásában állítólag nagy szerepet játszott William Hogarth *An Election Entertainment* című festménye is), illetve általában az 1752-es intézkedésekről ld. Robert POOLE, *Time's alteration. Calendar reform in early modern England*, London, UCL, 1998.

¹¹ A vitát említi BÁN, *i. m.*, 8–9.

tak, mint Thaly Kálmán¹² és Révész Kálmán.¹³ Az angol források szerint ugyanis a kivégzésre 1648 januárjában került sor, a január 1-i évkezdetre átszámítva azonban ez az időpont biztosan 1649-re esett. A kivégzés pontos napja az angol források szerint január 30. volt. A Gergely-naptárra átszámítva tehát február 9. Minthogy az 1752-es naptárreform idején az angol parlament azt is törvénybe iktatta, hogy a Julianus- és Gergely-naptár közti különbséget visszamenőleg nem kell érvényesíteni (ennek kivitelezése egyébként is rendkívüli nehézségekkel járt volna), az angolok számára (logikus módon) a kivégzés napja ma is 1649. január 30. Világos, hogy például egy következetes magyar (mondjuk) gimnáziumi tankönyvben, melyben a 17. századi dátumok szükségszerűen a Gergely-naptár szerint vannak megadva, nekünk ma 1649. február 9-ét kellene olvasnunk.¹⁴

Történezeink a Mezőlaki-album kapcsán is ebbe a problémába futottak bele. A szakírók megállapítása, hogy tudniillik Mezőlaki 1667 első három hónapját Angliában töltötte volna, nyilvánvalóan téves. Az persze igaz, hogy az albumban pontosan hét darab angliai bejegyzést olvashatunk 1667 első három hónapjából keltevezve, ám ezeket a dátumokat a fentiek értelmében a Gergely-naptárhoz kell igazítanunk, méghozzá oly módon, hogy közben tekintettel kell lennünk a március 25-i évkezdetre is. Thomas Barlow 1667. január 2-áról keltezi bejegyzését („III. Non[arum] Jan[uarii] Ann[o] Ch[ris]ti MDCLXVII.”), vagyis 1668. január 12-éről.¹⁵ Edmund Diggle 1667. február 4-éről („pridie Non[arum] Februarij An[no] 1667.”), tehát 1668. február 14-éről.¹⁶ John Fitzwilliam 1667. február 12-éről („A[nn]o D[omi]ni 1667. Febr[uarii] 12mo”), tehát 1668. február 22-éről.¹⁷ Az ominózus hét bejegyzés mindegyike március 25 előtt kelt, a bejegyzők valamennyien angolok, vagyis autográfjaik valójában kivétel nélkül 1668 első három hónapjából valók. Öt Oxfordból, s vélhetőleg szintén Oxfordból a maradék kettő is, bár a bejegyzők ezen esetekben nem jelölték a keltezés helyét. Titulusaik azonban Oxfordra utalnak. John Fitzwilliam a Magdalene College tagjának nevezi magát („Coll[egii] S[anct]ae Mariae Magdalenaee apud Oxonien[ses] Socius”), ugyanúgy, mint Daniel Gregory is („A[rtium] M[agister] e Coll[egio] Magdalensi Oxon[iensium]”).¹⁸ Mezőlaki albumának első (keltezett) angliai bejegyzései 1667 októberéből valók (két bejegyzés Londonból), az első keltezett oxfordi bejegyzés

¹² *Egykorú tudósítás I. Károly angol király kivégeztetéséről 1649*, kiad. THALY Kálmán, Történelmi Tár, 1879, 396.

¹³ RÉVEZS Kálmán, *Mikor végezték ki I. Károly angol királyt? Századok*, 1904, 279.

¹⁴ De nem azt olvasunk. Tankönyveink, lexikonjaink általában az angol tankönyvekben és lexikonokban használatos évszámokat adják meg, ami kellő magyarázat híján félrevezető. Ez a „konkordancia-probléma” az angol történelem közel két évszázadát érinti.

¹⁵ IAA, 244. Barlowhoz ld. *Dictionary of national biography*. Founded by George SMITH; ed. Leslie STEPHEN, Sidney LEE. London, 1885–1904. 63 and 2 vols., Suppl. 1–3. Reprinted: Oxford, 1921–1922. Reprinted 1964–1965. 22 vols. és *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford University Press, 2004, <http://www.oxforddnb.com>

¹⁶ IAA, 1101.

¹⁷ IAA, 1105. Fitzwilliamhez ld. DNB, ODNB.

¹⁸ IAA, 1105., 1132.

pedig 1667 decemberéből datált.¹⁹ 1668 első hónapjaiból egyébként több oxfordi autográfot is olvashatunk Mezőlaki emlékkönyvében. Joseph William 1668. január 17-én ír az albumba, méghozzá kettős keltezt alkalmazva („7. Idu[um] Jan[uarii] A[nno] D[omini] 1667/8.”).²⁰ E formulával világosan jelzi, hogy bejegyzése a kontinensen használatos januári évkezdet értelmében 1668-ból való. 1668. február 15-én és szintén Oxfordban kelt Edward Rogersius autográfja, aki Williamhoz hasonlóan maga is kettős keltezt alkalmaz.²¹ Az 1668 első hónapjaiból származó, keltezési helyet is feltüntető oxfordi bejegyzések közül Thomas Barford és Edmund Thorne autográfjai a legkésőbbiek, melyek egyaránt március 28-án keltek.²² A magát az „A[rtium] M[agister] e Coll[egio] Magdalensi Oxon[iensium]”, illetve az „A[rtium] Mag[ister] ex aede Ch[ris]ti Oxon[iensi]” formulával jellemző Daniel Gregory és Thomas Martyn talán még szintén Oxfordban írnak az albumba, utóbbi már május elején.²³ Ebből az időszakból tehát bizonyosan nem Oxfordban kelt bejegyzést egyet sem ismerünk. Az 1667. elejéről (tehát 1668 elejéről) datált említett hét bejegyzés logikusan illeszkedik ebbe a sorba.

Mindebből persze az is kiderül, hogy Mezőlaki 1666. október 26-i groningeni immatrikulációja után huzamosabban is Groningenben folytatta tanulmányait, hisz a következő év elején egyrészt nem utazott Angliába, másrészt 1667 áprilisában nyolc biztosan groningeni bejegyzést is begyűjt albumába.²⁴ Mégpedig nem azért, mert ekkorra tért vissza a városba, hanem mert május elején kívánta azt elhagyni. Vélhetőleg ez volt az apropója az album beszerzésének is. Tény, hogy később egyetlen groningeni autográf sem kerül be az emlékkönyvbe, s hogy Csernátóni Pál május 4-én már Franekerben veszi azt kézbe.²⁵ Az albumbejegyzések alapján tehát Mezőlaki peregrinációs útvonala a következőképpen módosítandó:

1667 április–szeptember	Hollandia
1667 október–1669 szeptember	Anglia
1669 október	Hollandia
1671-től	Anglia

Az első angliai tartózkodása alatt keletkezett bejegyzések a keltezési helyek vonatkozásában is természetes módon alkotnak csoportokat. 1667 decembere és 1668 májusa között Mezőlaki – mint említettük – Oxfordban tartózkodott. 1668. június 10-én („pridie Calend[arum] Jun[ii] 1668.”) Londonban járt, ahol (bizonyo-

¹⁹ Franciscus Dreyer bejegyzése, IAA, 1130.

²⁰ IAA, 1103.

²¹ IAA, 1104.

²² IAA, 1109., 1135.

²³ IAA, 1132., 1118.

²⁴ IAA, 1157., 222., 1102., 1120., 243., 1152., 1128., 1113.

²⁵ IAA, 1134.

san) csupán egyetlen bejegyzést gyűjtött be.²⁶ Június 18. és augusztus 12. között 40 bejegyzés születik Cambridge-ben, 1668. október 31. és 1669. január 15. között 7 Londonban. Első angliai tartózkodásának utolsó időszakában Mezőlaki (talán) mobilisabb életet élt. 1669. március 12-én Oxfordban szerez be egy bejegyzést Stephen Pentontól,²⁷ de még ugyanebben a hónapban megfordul Cambridge-ben, majd újra Oxfordban is. Április elején ismét Cambridge-ben találjuk, a júliusi bejegyzések viszont már Londonból valók.

Ezt követően Mezőlaki visszatért a kontinensre. És ahogy 1667-ben az utolsó hollandiai bejegyzés Rotterdamban kelt,²⁸ 1669-ben is ugyanúgy Rotterdamban kelt az első (október 10-én).²⁹ Érdekes, hogy mindkét bejegyző angol. Nathaniel Mather 1667. szeptember 16-án ír az albumba, bejegyzését a Gergely-naptár szerint keltezve („St[ylo] Gregor[iano]”),³⁰ s Mezőlakira az „in Angliam abeuntem” formulát alkalmazza.³¹ Richard Maden („Ecc[es]iae Anglicanae Roterod[ami] Pastor,”) 1669. október 10-én az „ex Anglia reverso, in Patriam tendenti” titulussal illeti az erdélyi peregrinust.³² Bejegyzését „Octob[ris] 10. a[nn]o 1669.” keltezi. És jelen esetben meglehetősen nehéz eldönteni, hogy a mondott dátumot a Julianus-naptár, vagy a Gergely-naptár szerint kell-e értelmeznünk. Ez a jelenség általánosan ismert a korai újkori dokumentumokkal foglalkozó szakemberek előtt. Mert attól teljesen függetlenül, hogy XIII. Gergely rendeletét elfogadta-e a hivatalos állami vezetés, a protestáns érzelmű alattvalók (protestáns érzelmeiket deklarálendő) hosszú ideig használták még a Julianus-naptárt. Ez az oka annak, hogy az (alapvetően protestáns környezetben divatos) emlékkönyvekben szinte tipikusnak tekinthető a kettős keltezés alkalmazása, melyre korábban mi is mutattunk néhány példát.³³ A kérdést illetően esetenként az emlékkönyvekből kiolvasható „útvonal” vizsgálata, illetve más források felhasználása is segítségünkre lehet. Ladmóczi István emlékkönyvének³⁴ egyik zürichi bejegyzését például 1676. július 5-éről keltezte nagyszabosi származású honfitársa, Thomas Steller.³⁵ Bizonyos azonban, hogy a keltezés során (bár ezt nem jelölte) a Julianus-naptárt használta, minthogy Ladmóczi csak július

²⁶ IAA, 1117. A keltezési időpontot nem tartalmazó bejegyzésekkel az alábbiakban nem kalkulálunk. Ezek közül különben három bizonyosan Cambridge-ben, egy pedig Londonban kelt. Vö.: IAA, 1847., 1854., 1871., 1877.

²⁷ IAA, 221.

²⁸ IAA, 4045.

²⁹ IAA, 1884.

³⁰ Mather a keltezés helyét valójában nem jelölte. Erre kizárólag titulusból lehet következtetni („... in coetu Anglorum Rotterodami Ecclesiastes”). A titulus alapján azonban nagyon valószínű, hogy a bejegyzés valóban Rotterdamban kelt.

³¹ E formula egyértelműen jelzi, hogy sem Mezőlaki, sem a bejegyző nem Angliában tartózkodik.

³² IAA, 1884.

³³ A történész számára ezek értelmezése a legbiztonságosabb, illetve az ezzel egyenértékű másik gyakran használt módszer, mikor a bejegyzők jelölik, hogy melyik naptári rendszer szerint kelteznek (pl. „stylo Gregoriano”).

³⁴ OSZK, Duod. Lat. 90.

³⁵ IAA, 1321. Stellerre vonatkozólag ld. ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*. 3. javított és bővített kiadás, Bp., 1977., 556.

15-én érkezett Zürichbe.³⁶ A 10 (vagy 1700 után már 11) napos eltérés persze általában nem tűnik fontosnak, jóllehet esetenként akár perdöntő jelentősége is lehet egy-egy konkrét probléma megítélése kapcsán, ahogy természetesen a stilus annuntiationis alkalmazásából adódó egy évnyi különbségnek is.

Hogy Mezölaki albumának angol bejegyzői Angliában a Julianus-naptár szerint kelteznek, s hogy közben a március 25-i évkezdettel kalkulálnak, az tulajdonképpen bizonyosnak látszik. Ha ezt komolyan vesszük, akkor keltezéseiket egyszerűen tudjuk értelmezni, bár néhány kifejezetten angliai sajátosságra érdemes ügyelnünk, különösen a szökőévek kapcsán. John Dunton bejegyzésében például a „March 1668. Stylo novo” formulát olvassuk.³⁷ A stylo novo kifejezés egyértelműen a Gergely-naptár használatára utal, s vélhetőleg azt jelenti, hogy a bejegyzés egy olyan márciusi napon keletkezett, amely a „régí”, Julianus-naptár szerint még februárnak minősült volna.³⁸ Tehát (tekintettel a 10 napos eltérésre) mindenképpen március 25. előtt. Ebben az esetben persze a bejegyzés 1669. március 1. és március 10. között keletkezett. Mindebben azonban inkább az az érdekes, hogy Dunton a Julianus-naptár s a márciusi évkezdet szerint 1668. február 19. és február 28. között keltezte volna bejegyzését, jóllehet 1668-ban például Magyarországon a február 29 napos volt. Csakhogy Angliában a szökőévek egy évvel „korábban” szöktek, mint Európa számos más országában, például Magyarországon. Ne feledjük, a magyar történelem február 29. napja „1668”-ban pont ugyanarra a napra esett, mint az angol történelem február 29. napja „1667”-ben. Angliában tehát „1668” már nem volt szökőév. Ebből adódóan Alexander Fudley autográfja nem 1668. március 5-én, hanem 1668. március 4-én keletkezett („die feb[ruarii] 23. Ann[o] Aerae Christianae 1667.”).³⁹

A még alább bemutatandó néhány bejegyzés szintén datálása okán tűnik érdekesnek. Thomas Lockey bejegyzése (továbbra is Mezölaki albumából) például azért, mert annak dátuma hiányos.⁴⁰ Lockey keltezésében kizárólag az évszámot jelölte, ami önmagában véve nem ritka a régi emlékkönyvekben. Mármost az „1668”-as év a március 25-i évkezdetet tekintve valójában az 1668. március 25. és 1669. március 24. közti egy éves időszakot jelenti, tehát Lockey bejegyzése 1669 első három hónapjában is keletkezhetett, viszont nem keletkezhetett 1668. január 1. és március 24. között. A 17. század angol értelmisége persze tisztában volt vele, hogy a kontinensen használatos időszámítási metódus némileg eltér az Angliában szokásostól. A félreértések elkerülése céljából külföldiekkel való érintkezéseik során (ahogy az angol kormányzat is) gyakran alkalmaznak kettős keltezést, illetve gyakran jelölik, hogy az általuk megadott időpontok melyik rendszer szerint vannak datálva. Az

³⁶ Vö.: CsÁll Pál, *Ladmóczi István albuma*, Református Egyház, 1959. 22. sz. 479–480.; Uő. *Szerelmi versek Ladmóczi István albumában*, ItK, 1961, 61–64.

³⁷ IAA, 1131.

³⁸ A „stylo novo” formula tényleg csak a Gergely-naptár és a Julianus-naptár közti különbségre utal, s nem érinti az évkezdetet. XIII. Gergely rendelete egyébként maga is a calculus Florentinus szerint van 1581. február 24-ről keltezve. Januári évkezdettel kalkulálva persze a rendelet 1582-ben kelt.

³⁹ IAA, 1891.

⁴⁰ IAA, 1859.

üggyel kapcsolatosan azonban nincsenek általános érvényű szabályok. A *Handbook of Dates* ajánlása szerint a problémás esetekben célszerű az egyéni datálási szokások felderítése, ami természetesen igen gyakran kivitelezhetetlen feladat.⁴¹ Különösen problémásnak látszik a külföldön tartózkodó angolok, és az Angliában tartózkodó külföldiek által lejegyzett dátumok értelmezése, ha lejegyzőik nem fogalmazzak egyértelműen. Egy magyar peregrinus például hajóra szállhatott Rotterdamban, 1668-ban, s megérkezhetett Angliába, 1667-ben. Hogy „akklimatizálódása” mennyi időt igényelt, vagy hogy milyen mértékben következett be egyáltalán, az vélhetőleg megint csak személyfüggő lehetett. Mezőlaki 1671-ben költözött végleg Angliába, s ott élt egészen 1693-ban bekövetkezett haláláig.⁴² 1679. január elsején mindazonáltal egy 58 soros latin nyelvű verszetben kívánt boldog újesztendőt William Sanicroftnak, Canterbury érsekének.⁴³ Az albumokba Angliában bejegyző magyarok a datálást illetően kétféle metódust alkalmaznak. Sokan egyszerűen nem jelölik az általuk használt naptári rendszert, ami tulajdonképpen bármit jelenthet.⁴⁴ Persze a magyarországi peregrinusok nem csak Angliában ilyen nagyvonalúak, amint azt Thomas Steller korábban hivatkozott bejegyzése kapcsán is láttuk, s a koraujkori dokumentumokban lépten-nyomon találkozhatunk e jelenséggel. De az általunk hivatkozott esetekben a dátumok jelentését illető bizonytalanságot nagy mértékben fokozza, hogy peregrinusaink egy olyan országban tartózkodnak, ahol mindenki a Julianus-naptár szerint méri az időt, s ahol az új év március 25-én kezdődik. Az Angliában peregrináló magyarok közül épp ezért többen törekszenek is arra, hogy a lejegyzett dátumok jelentését egyértelművé tegyék, aminek legkézenfekvőbb (s a korai újkorban egyébként is legelterjedtebb) módja, hogy vagy kettős keltezést adnak, vagy egyszerűen megnevezik az általuk használt naptári rendszert.⁴⁵

Végezetül egyetlen bejegyzésről szeretnénk még beszélni, egy „1657. január 2-án” kelt autográfáról, mely Martonfalvi György albumában található.⁴⁶ Peregrinációs albumról van szó ez esetben is, melyet tulajdonosa (a füzet címlapja szerint) Oxfordban nyitott, 1656-ban. Martonfalvi tanulmányútjának első állomása azonban Utrecht volt, ahol 1655 februárjában immatrikulált. Innen Franekerbe ment, neve 1655. október. 6-án került az egyetem anyakönyvébe.⁴⁷ Emlékkönyvének leg-

⁴¹ C. R. CHENEY ed., Michael JONES rev., *A Handbook of Dates*, Cambridge, 2000, 19.

⁴² 1693. szeptemberében halt meg egy londoni elmegyógyintézetben. Vö.: GÖMÖRI 1989., 131.

⁴³ 1680. június 10-én ugyancsak Sanicrofthoz címzett levelében így ír erről: „Anni proxime elapsi Calendis Januariis omnia quaeque Fausta ... Clementiae Vestrae ... exoptaverim.” Vö.: GÖMÖRI 1989., 130. A levél szövege kiadva: GÖMÖRI 1989., 132–134. Megjegyzendő, hogy január 1. újév-ként történő ünneplése már jóval a hivatalos dátumreform előtt elterjedt Angliában. Ld. POOLE, 128.

⁴⁴ Ld. pl. IAA, 685., 1784., 3539., 3600., 3607.

⁴⁵ Ld. pl. IAA, 3598., 3596., 3599.

⁴⁶ OSZK, Oct. Lat. 458. (A megadott jelzet valójában két egybekötött emlékkönyv jelzete. Az egyik Martonfalvi György és fia, Martonfalvi Sámuel közös albuma, a másik Martonfalvi Sámuel később nyitott, önálló emlékkönyve. Előbbiben az 1656-1659 között keltezett bejegyzések szólnak Martonfalvi Györgyhez, míg egyetlen, 1697-ből való bejegyzés van Martonfalvi Sámuelnek dedikálva. Az utóbbiban 1701–1702-ből keltezett bejegyzések olvashatók.)

⁴⁷ SZABÓ-TONK, *i.m.*, 781.

korábbi, 1656. december 30-án keltezett bejegyzése már Oxfordból való.⁴⁸ 1657 januárjában aztán további négy Oxfordból keltezett bejegyzés került az albumba, a bejegyzők kivétel nélkül angolok. Thomas Davies és Thomas Brancker udvariasan kettős kelteztést alkalmaz, utóbbi ráadásul még a Julianus-naptár használatára is felhívja a figyelmet („Jan[uarii] 3. A[nn]o D[omini] 1656/7.” és „Jan[uarii] 6. S[tylo] V[eteri] 1656/7.”).⁴⁹ Samuel és Malachias Conant már kevésbé figyelmesek. Bejegyzéseiket mindketten 1656. január 2-áról keltezik, valójában tehát 1657. január 12-ről, hisz Martonfalvi sem járhatott 1656. elején Oxfordban.⁵⁰ A szakírók megállapításait összefoglalva Szabó Miklós és Tonk Sándor a következőképpen jellemezte Martonfalvi angliai útját: „peregrinációs albumának tanúsága szerint 1656. dec. és 1657. jan. között járt Oxfordban”.⁵¹ Ez az oxfordi kirándulás tehát épp olyanak tűnik, mint amilyenek például Gömöri György képzelte el Mezőlaki „első” angliai látogatását („1667 elején ... becserkézi Oxfordot”). Csakhogy Martonfalvi emlékkönyve megőrzött egy 1657 januárjából keltezett ötödik bejegyzést is. A bejegyző ezúttal is angol, William Squire.⁵² Squire nem jelöli a keltezés helyét, csak az időpontot adja meg, a következőképpen: „Jan[uarii] 2. 1657.”

Mindebből a fentiek értelmében logikusan következtethetnénk arra, hogy Martonfalvi 1658. január 12-én még mindig Angliában tartózkodott, de ez jelen esetben biztosan és egyszerűen kizárható. Előszöt is azért, mert Martonfalvi már 1657 szeptemberében beiratkozott a leideni egyetemre,⁵³ másodszer pedig azért, mert saját emlékkönyve is ellentmond egy ilyen jellegű értelmezésnek, tudniillik megtalálható benne Köleséri Sámuel 1657. május 26-án Utrechtben kelt bejegyzése.⁵⁴ A Squire által megadott dátum tehát másképpen magyarázandó:

Elképzelhető (nyilvánvalóan inkább csak elvben), hogy Martonfalvi rövid időre visszatért Oxfordba, mondjuk azzal a céllal, hogy albuma egy újabb oxfordi bejegyzéssel legyen gazdagabb.

Ugyanígy elképzelhető (és ismét inkább csak elvben), hogy a magát az „A[rtium] M[agister] Collegij Vniversitatis apud Oxon[ienses] Socius” titulussal illető bejegyző maga sem tartózkodott Angliában, hogy bejegyzése „külföldön” kelt, például Leidenben, azon az egyetemen, ahol Martonfalvi 1658 januárjában tanulmányait folytatta. Squire életrajzi adatai azonban semmiképpen sem támogatják e feltételezést.⁵⁵

A legvalószínűbb tehát az, hogy Squire külföldiekkel való olyan érintkezési szokásait érhetjük itt tetten, amelyeneket a *Handbook of Dates* is felkutatni javasolt.

⁴⁸ A bejegyző John Wilkins. Ld. IAA, 444.

⁴⁹ IAA, 448., 464.

⁵⁰ IAA, 459., 460.

⁵¹ SZABÓ-TONK, *i.m.*, 781.

⁵² IAA, 457.

⁵³ SZABÓ-TONK, *i.m.*, 781.

⁵⁴ IAA, 461.

⁵⁵ Vö.: *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford University Press, 2004.

<http://www.oxforddnb.com>

Valószínű, hogy az általa megadott keltezésben („Jan[uarii] 2. 1657.”) Martonfalvira való tekintettel a január 1-i évkezdettel kalkulált, oly módon, hogy közben azért a Julianus-naptárt használta. Bejegyzése így vélhetőleg 1657. január 12-én keletkezett, pont ugyanazon a napon, amikor Samuel és Malachias Conant is bejegyzett Martonfalvi albumába. Squire bejegyzése az emlékkönyv 91. oldalán olvasható, Samuel és Malachias Conant bejegyzései pedig a 93–94. oldalakon. A 92. oldalon „Edvardus Anderson” inscriptióját találjuk, aki sem a keltezés idejét, sem annak helyét nem jelölte, viszont titulusa („A[rtium] M[agister] collegij Vniversitatis apud Oxon[ienses] socius”) szó szerint egyezik Squire titulussal.⁵⁶ Nyilvánvalónak látszik, hogy mind a négyen egyszerre írtak be az albumba.

Mármint, ha Squire lehetett ennyire tapintatos, akkor elvben lehettek ugyanennyire tapintatosak a Mezőlaki János albumába „1667. első három hónapjában” bejegyző angolok is. És ebben az esetben Mezőlaki 1667 elején valóban becsérkészhette Oxfordot.

Miklós Latzkovits – Zorán Mándity

DATING OF ALBA AMICORUM INSCRIPTIONS

This paper explores the dating customs observed in the inscriptions of early modern autograph albums. Such an investigation seems to be crucial because of the different calendar systems employed in Europe in the cited period. Therefore, the meaning of the dates provided alongside inscriptions is not always clear. Most of the examples under scrutiny here are from the albums of two Hungarian students (who were on peregrination in England in the second half of the 17th century), János Mezőlaki and György Martonfalvi. An assessment of the inscriptions written in England revealed that our previous concept about Mezőlaki's peregrination was erroneous, and also that the meaning of the accurately provided inscription dates is highly dependent upon the individual customs of each and every inscriber.

⁵⁶ IAA, 458.